

POHLED DO HISTORIE VÝUKY EKONOMICKÝCH PŘEDMĚTŮ NA PRÁVNICKÉ FAKULTĚ V BRNĚ

Jiří Blažek

Tuto stat' pojmám jako malé zamyšlení nad historií výuky ekonomických disciplín na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V žádném případě nejde o vyčerpávající, úplný a chronologicky přesný výčet všech ekonomických předmětů, které se kdy v průběhu existence právnické fakulty od jejího vzniku po dnešek vyučovaly. Jde spíše o doplnění pohledu na utváření odborného profilu školy.

Historie výuky ekonomických, resp. hospodářských věd na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně je plně spjata se vznikem samotné Masarykovy univerzity. Protože tato historie je nejen zajímavá, ale také položila základy těchto disciplín na právnické fakultě, několika větami si ji připomeňme.

S úvahami o potřebě dalšího odborného vzdělávání mladých právníků v Brně přišel profesor JUDr. Karel Engliš společně se svým přítelem prof. JUDr. Františkem Veyrem. Ještě v průběhu I. světové války, oba v té době profesori brněnské techniky, přišli s myšlenkou pořádání pravidelného odborného semináře. Těmito semináři prošla celá řada významných osobností pozdější právnické fakulty, z nichž někteří později působili jako profesori národního hospodářství. Vzpomeňme například Jana Loevensteina, Englišova žáka, který byl později jeho univerzitním kolegou a hlavně odborným oponentem.

Vzhledem k těmto pedagogickým a odborným aktivitám se jako přirozený vývoj událostí jeví Englišova snaha o založení brněnské univerzity. Ve spolupráci s přítelem Františkem Veyrem vypracoval návrh zákona o zřízení druhé české univerzity, první na Moravě. Jako poslanec prvního Národního shromáždění nově vzniklé Československé republiky na jeho prvním zasedání 15. listopadu 1918 spolu se spisovatelem Aloisem Jiráskem předkládá tento návrh v parlamentu. Zákonem č. 50 z 28. ledna 1919 byla univerzita ustavena. Do budoucna měla nést jméno presidenta T. G. Masaryka. Mezi třemi nově vzniklými fakultami byla i právnická. Dnes, s odstupem více jak 80 let, není bez zajímavosti připomenout, jak se vytvářel základ pozdějšího významného knižního fondu této univerzity. Hovoří o tom § 3 a 4 výše zmíněného návrhu zákona na zřízení nové univerzity.

V paragrafu 3 se říká: „teologická fakulta v Olomouci zůstává nadále samostatnou. Studijní knihovna v Olomouci se přenese do Brna a přiřčení k nově zřízené univerzitě.“¹ V paragrafu 4 se mimo jiné píše: „Knihovna Ústavu národního hospodářství, finanční vědy a statistiky a Ústavu věd právních a státních při České vysoké škole technické v Brně se přenese jako seminární knihovna na nově zřízenou fakultu právnickou v Brně.“²

Oba protagonisté, tedy Karel Engliš i František Veyr, se stali prvními profesory této univerzity. Englišovy neopomenutelné zásluhy o zřízení univerzity byly oceněny, když byl K. Engliš

¹ Weyr 1992, str. 169.

² Tamtéž str. 169.

zvolen historicky prvním rektorem Masarykovy univerzity. Volební období bylo tehdy pouze jednoleté, takže Engliš tuto vysokou akademickou funkci zastával ve školním roce 1919/1920. Podle tehdejších dobových předpisů se v následujícím období, tj. školním roce 1920/1921 stal prorektorem. Ve školním roce 1921/1922 byl Engliš poprvé zvolen děkanem právnické fakulty a vystřídal tak v této funkci profesora Františka Veyra. Děkanem právnické fakulty byl ještě zvolen ve školním roce 1925/1926. Vždy po obou jednoročních děkanských obdobích zastával jedno roční období funkci proděkana. V pozdějších letech se s jeho jménem v akademických funkcích již nesetkáváme, protože Engliše plně zaměstnávaly vysoké vládní funkce. V šesti vládách působil jako ministr financí a po dvě funkční období zastával pozici guvernéra Národní banky československé.

Přestože Engliš působil ve vysokých funkcích, nikdy na svoji univerzitu nezanevřel. Nejen že s ní nepřerušil kontakt, ale často se sem vracel, aby zde přednášel, ale i významně ovlivnil formování jejího odborného a vědeckého profilu. Toto připomenutí osobnosti profesora Engliše uvádím proto, že zásadně ovlivnil i pozdější směřování právnické fakulty, resp. formování profilu odborných předmětů, jejich obsahového zaměření a koneckonců i samotnou výuku hospodářských disciplín. Bylo skutečně šťastnou shodou okolností, že na počátku zrodu právnické fakulty stál právník, ale celou svojí odbornou erudicí především v nejlepší slova smyslu vynikající národohospodář.

Rozsáhlé vynikající teoretické znalosti nesčetněkrát prověřené praxí ve vysokých státních funkcích byly pro Engliše tím nejlepším základem pro formování „jeho“ předmětu – národního hospodářství.

Karel Engliš na právnické fakultě založil Ústav pro národní hospodářství, finanční vědu a statistiku, sám pak vedl seminář Národohospodářské a finanční vědy. Předsedal státním zkušební komisím, rovněž inicioval založení vědecké ročenky Právnické fakulty Masarykovy univerzity, která vycházela prakticky po celé meziválečné období. Spolu s profesorem Veyrem vydával Sbírkou právnických a národohospodářských spisů.

První souvislejší zmínku o studijním programu a vyučovaných ekonomických předmětech se dozvídáme z článku prof. Dobroslava Krejčího, ve kterém hodnotí prvních šest let existence Právnické fakulty Masarykovy univerzity.³ V článku se píše: „Po návrhu profesorského sboru jmenován byl dne 12. dubna 1920 JUDr. Dobroslav Krejčí řádným profesorem statistiky. Zahájil již v letním běhu 1919/1920 přednášky jak o statistice, tak i o části hospodářské politiky.“ A dále profesor Krejčí pokračuje: „Usnesením profesorského sboru ze dne 17. ledna 1920 potvrzením Ministerstvem školství a národní osvěty ze dne 23. dubna 1920 byl připuštěn za soukromého docenta národního hospodářství a národohospodářské politiky na právnické fakultě mimořádný profesor JUDr. Jan Loevenstein. Již v zimním běhu byl pověřen též suplováním přednášek o finanční vědě a v letním běhu téhož roku přednášet o národohospodářské politice.“⁴

Z výše zmíněného článku je patrné, že předměty národní hospodářství, národohospodářská politika, statistika a finanční věda byly od samého počátku založení právnické fakulty nedílnou součástí studijního programu. Součástí studijního programu (viz §7 tehdejšího studijního řádu)

³ Krejčí 1925, str. 110.

⁴ Tamtéž str. 111.

byl i předmět účetnictví, ale přes veškerou snahu profesorského sboru nebylo možné tento požadavek zajistit. Profesor Krejčí ve své zprávě o této věci konstatuje: „Profesorský sbor se také staral o získání vhodné síly pro konání přednášek o státním účetnictví, podal v té věci i určité návrhy ministerstvu, jež však nedošly přijetí. Podobně návrhy na zřízení lektorátu pro přednášky soukromého účetnictví a bilancování, učiněné již v roce 1919, nebyly vyslyšeny.“⁵

Profesor Krejčí blíže neuvádí důvody, které neumožnily zahájit výuku účetnictví, resp. neschválení tohoto předmětu ministerstvem školství, ačkoliv byl předmět součástí schváleného studijního plánu. Bylo by určitě zajímavé pro srovnání s dnešním stavem uvést rozsah jednotlivých vyučovaných předmětů. To bohužel zmíněný článek neumožňuje. Spíše pro zajímavost zde uvedu souhrnný přehled o počtu konaných přednášek.

Tabulka č. 1: Přehled o počtu konaných přednášek

rok	1919/1920	1920/1921	1921/1922	1922/1923	1923/1924	1924/1925
počet přednášek	12	23	22	27	30	31
počet hod. týdně	47	65	79	94	94	100
zapsáno posluchačů	266	505	556	592	625	663

Snad jen ještě jedna zajímavost z této zprávy, pojednávající o začátcích právnické fakulty. Autor píše, že od samého počátku vynikal zájem o semináře a vynikající úroveň měly taktéž samostatné písemné seminární práce. Profesor Krejčí v této souvislosti píše: „O vysoké kvalitě seminárních prací svědčí jednak ceny a odměny za ně udělené a mnohé byly i zveřejněné tiskem.“⁶ Jako příklad cituje, že Karlu Vaňkovi bylo za seminární práci *Srovnání naší pozemkové reformy s polskou po stránce hospodářské* z roku 1924 vyplacena odměna 200 Kč, což v této době to představovalo docela slušnou odměnu.

O dva roky později v obdobné výroční zprávě o dějinách fakulty ve školních letech 1925/1927 profesor Sedláček mimo jiné konstatuje, že ačkoliv profesorský sbor vyvinul mimořádné úsilí, aby na zdejší fakultě byly konány přednášky ze státního účetnictví, nebyla tato snaha korunována úspěchem. Naproti tomu se podařilo zajistit přednášky ze soukromého účetnictví a bilancování soukromých podniků. Přednášky byly svěřeny doc. JUDr. Kyzlinkovi. Tak se v průběhu 20. let předmět účetnictví postupně stával trvalou součástí studijního programu právnické fakulty.

Z této zprávy, která jednak obsahuje řadu zajímavých, podrobných statistických údajů, týkajících se studia, (např. počtu posluchačů, žen, mužů, rozdělené dle národnosti, počtu složených vykonaných zkoušek, reprobací, osvobození od kolejního a dalších) uvádím ještě jednu zajímavost, která sice trochu vybočuje z rámce našich úvah, ale k Masarykově univerzitě zákonitě patří. V roce 1926 se také konala první slavnostní doktorská promoce. President T. G. Masaryk věnoval doktorandovi zlaté hodinky s iniciálami a datem promoce, sděluje ve zmíněné zprávě profesor Sedláček.

⁵ Tamtéž str. 112.

⁶ Tamtéž str. 121.

Velmi zajímavým svědectvím o vyučovaných předmětech, jejich postavení, úloze a roli při utváření profilu absolventa právních studií je rozsáhlá diskuse vedená mimo jiné i na stránkách odborných periodik vydávaných Masarykovou univerzitou v polovině 30. let.

Nadčasové a žel stále ještě i dnes ne zcela naplněné je znění Englišovy myšlenky, publikované ve Vědecké ročence z roku 1934, kdy v článku věnovaném studiu národního hospodářství a reformě právnického studia píše: „... Je nadmíru důležité, aby nejenom všichni právníci ve veřejné správě, ale i soudcové, rozuměli problémům národohospodářským, sociálním i finančním, ať už spolupůsobí při tvorbě norem v ústředních úřadech, komorách, velkých časopisech atd. a nebo při jejich provádění. Máme také celou řadu oborů působnosti, kde pracuje právník především jako národohospodář, avšak jde-li nakonec o normativní formulaci, potřebuje také erudici právnickou. Nejde tedy jen o právníky se vzděláním národohospodářským, nýbrž i také o národohospodáře vzděláním právnickým.“⁷

Na jiném místě téhož článku zdůrazňuje: „Národní hospodářství není jen pomocnou vědou pro výklad práva, nýbrž soustavným a vyčerpávajícím výkladem jevů určitého druhu, který má také samostatné poslání, jak je patrné z toho, že je zařazují také vysoké školy technické povahy do svého studijního plánu.“⁸

Dále se Engliš zabývá metodologickou stránkou studia hospodářských věd. I přes rozdílnost právních a hospodářských disciplín konstatuje, že je dobře, že předmět 'Úvod do věd právních' zahrnuje jak metodiku právních věd, tak i věd hospodářských. Zároveň uvádí, že je velmi záslužné, že ministerstvo školství zařadilo tuto metodologii do čela právnického studia. Rovněž významný právní historik prof. JUDr. František Čáda vystoupil s požadavkem, aby se v osnovách více pamatovalo na předmět Hospodářské dějiny. Píše o tom: „...Osnova zapomíná na velmi důležité a stále opomíjené hospodářské dějiny, což jsou historické partie z národního hospodářství. Posлуhačům by se velmi zhodnotily hospodářské výklady, kdyby se jim širěji povědělo o merkantilismu, o tereziánské finanční soustavě, z níž je hodně převzato do naší finanční soustavy. Tyto znalosti by se zhodnotily v dalším studiu.“⁹

V této souvislosti pouze poznamenávám, že Engliš tento Čádův požadavek také podpořil s námětem, aby hospodářské dějiny následovaly až po výkladu hospodářské teorie. Argumentoval, že je nutno nejdříve rozumět hospodářskému systému, jeho struktuře a fungování a teprve poté je možné porozumět hospodářským dějinám. Dnes většinou historické předměty včetně dějin ekonomických teorií předcházejí studiu obecných teoretických disciplín (mikroekonomii, makroekonomii atd.).

Široké teoretické diskuse o reformě studia na právnické fakultě se zúčastnili jak samotní vysokoškolští učitelé, tak i odborníci z právní praxe. Mimochodem K. Engliš se zúčastnil této diskuse i když zastával funkci ministra financí. Vůdčí myšlenkou této diskuse byl názor o široce interdisciplinárně pojatém studijním profilu absolventa práv, opírajícího se o znalosti právních, hospodářských, historických a dalších disciplín. Dominantní postavení ve studijním programu měly vedle právních předmětů i vědy hospodářské.

⁷ Vědecká ročenka Právnické fakulty MU 1935, str. 499.

⁸ Engliš 1934, str. 58-63.

⁹ Čáda 1934, str. 534/48/.

Toto myšlenkové dědictví rozvíjeli na právnické fakultě mezi dvěma válkami a krátce po 2. světové válce dále profesori národního hospodářství Václav Chytil, Jan Loevenstein, Vladimír Vybrál a další. Je možno bez nadsázky konstatovat, že právě spojení právního studia s národohospodářskými vědami a statistikou zajistilo brněnské právnické fakultě v období mezi dvěma světovými válkami evropskou výjimečnost a proslulost.

Velmi poučné může být nahlédnutí do navrhovaných studijních programů. V navrhovaném programu studia vedle právnických disciplín najdeme mezi obligatorními předměty nauku o národním hospodářství, národohospodářskou politiku, finanční vědu a statistiku. Jako volitelný předmět je uváděno účetnictví. Z pohledu dnešních studijních osnov je zajímavé, jaký důraz byl kladen na výuku statistiky. Profesor Krejčí dokonce doporučuje v rámci diskuse o již zmíněné reformě právnického studia, aby se předmět statistika stal nejen státnicovým předmětem, ale i součástí rigorózních zkoušek. Svůj požadavek dokládá citací ministerského výnosu z roku 1855, kdy statistika byla zařazena mezi předměty státní zkoušky.¹⁰

Z poválečných učebních osnov se statistika naopak postupně vytrácela. Do roku 1989 se vyučovala v rámci předmětu úsekových ekonomik. Po roce 1989 se ještě asi dva roky vyučovala jako jednosemestrální volitelný předmět, až se posléze v rámci různých úprav (hlavně však pro nezáměr studentů) vytratila úplně.

Dominantní postavení mezi národohospodářskými vědami mělo zcela nepochybně národní hospodářství. Obsahové pojetí tomuto předmětu vtiskl Karel Engliš, který ho také od vzniku právnické fakulty přednášel. Svůj vřelý vztah k brněnské právnické fakultě projevoval i v době svého působení ve vysokých státních funkcích. Své oblíbené národní hospodářství přednášel i v době působení ve funkci ministra financí.

Profesor Hynek Bulín o tom napsal vzpomínku: „Osobně jsem poznal profesora Engliše teprve v letech 1927–1930, kdy jsem studoval na brněnské právnické fakultě, kde Engliš přednášel národní hospodářství. Jeho přednášky byly vzácné, neboť byl vázán funkcí ministra financí v Praze. Engliš mluvil spatra, v krátkých, dobře srozumitelných větách, s velkým temperamentem. Byl řečníkem věcným, který jako by se stále snažil přesvědčit o správnosti svých argumentů. Často končil výklad větou: *Není to tak? Je to tak! Vždyť to ani nemůže být jinak.*“¹¹

Jeho žák, pozdější jeho asistent a největší znalec Englišova myšlenkového díla, profesor František Vencovský, vzpomínal na podobné téma: „Přednášel samozřejmě z paměti, bez jakýchkoliv poznámek, vynikající češtinou. Svůj výklad zpestřoval řadou poznatků z bohaté praxe při řízení naší finanční a měnové politiky. Zkoušky u něho byly však dost náročné, i když zpravidla ponechal studentovi, aby si sám vybral téma. Trval na tom, aby každý znal ekonomické problémy v souvislostech. A tak ani nebyly překvapením otázky takového druhu, jako například *Co by se, pane kolego, asi stalo, kdyby vláda najednou rozhodla, že cena bot nesmí být větší než třeba 40 korun – ve všech výrobních, finančních a devizových souvislostech. Nebo Co by to znamenalo, kdyby Národní banka půjčila vládě 100 milionů na stavbu silnic. Co by se stalo, kdyby Národní banka provedla snížení kursu koruny o 10 procent?*

¹⁰ Krejčí 1934/1935, str. 67-73.

¹¹ Bulín 1991, str. 45.

Jaký následek by mělo uzákonění práva na práci? atd. Mnozí kolegové se takových otázek velmi obávali. Do svých seminářů, které byly velmi malým kroužkem, si vybíral zpravidla podle prospěchu. Ovšem takový seminář stál za to.¹²

I když smyslem tohoto článku není analýza jednotlivých předmětů, přeci bych učinil jednu výjimku. Národní hospodářství se stalo jedním ze stěžejních předmětů studia na právnické fakultě, který do studijního programu uvedl profesor Engliš.

Výklad celého kurzu národního hospodářství kladl důraz na vnímání národohospodářských procesů ve všech jejich souvislostech. Začíná rozbořem fungování hospodářského mechanismu. Klíčem k poznání národního hospodářství je analýza chování základních hospodářských jednotek – podniků a domácností. Engliš si uvědomoval, že v praktické aplikaci dosavadních ekonomických teorií se nepodařilo dosáhnout adekvátních výsledků. Hospodářský vývoj v jednotlivých zemích, zejména v oblasti makroekonomické regulace, jakoby postrádal spolehlivé teoretické fundace, byl až příliš pragmatický a mnohdy bez odpovídajících výsledků. Nápadný kontrast se mu jevil zejména při srovnávání úspěšného vývoje přírodních věd a aplikace jejich poznatků, zejména ve fyzice a chemii, a v podstatě skromných výsledků věd společenských. Dospěl k poznání, že se na stejnou skutečnost jinak dívá přírodovědec a jinak právník a národohospodář. Jediné možné východisko vidí Engliš ve změně přístupu zkoumání těchto procesů. Dopracoval se tak ke konstrukci teleologického poznávání a chápání ekonomické reality (telos – účel, cíl). Jedině teleologická metoda poznávání ekonomických procesů mu umožňuje pochopit racionálnost chování tržních subjektů – ať už jde o chování domácností, firem, státu a vůbec každé organizace. Této formě poznání jsou vlastní i pojmy, s nimiž operuje ekonomická teorie, jako je například cena, úrok, daň, konkurence, důchod, příjem atd. Tím, že Engliš konstruoval formální pravidla ekonomického jednání, hledal v ekonomickém systému řád. Posunul tak - na rozdíl od dosavadního přístupu- těžiště ekonomické teorie ke zkoumání systémů jako celku, jeho struktury, zkoumání kauzálních souvislostí atd. A tak se zkoumání národního hospodářství v Englišově pojetí stává vědou o pořádku, o struktuře, o systému, o účelových vztazích, o racionalitě rozhodování – prostě o systémových souvislostech.

Nic na tom nemění ani skutečnost, že dominantním prvkem celého kurzu byla finanční a měnová problematika. Poučné je v tomto směru i seznámení s jeho stejnojmennou prací *Národní hospodářství*.¹³ Obsáhlý výklad hospodářských procesů zahrnuje rozbor základních pojmů, výklad hospodaření firem i státu, jakož i fungování světové ekonomiky. Stěžejní je analýza peněžních, finančních a měnových procesů. Celá problematika je vyložena v historických souvislostech. Engliš v práci využívá četné exkurzy do dějin ekonomických teorií, aby problematiku objasnil v širších historických souvislostech. V tomto smyslu je Englišův přístup v hledání i výkladu ekonomických procesů inspirací pro dnešek.

Tento slibný meziválečný vývoj však po 2. světové válce neměl dlouhého trvání. V roce 1950 byla právnická fakulta zrušena. Trvalo celých 20 let, než se podařilo obnovit studium práv v Brně. Právnická fakulta v Brně byla obnovena 15. dubna 1969 vládním nařízením č. 35/1969 Sb. Ekonomických předmětů se však vyučovalo poskrovnu. Samostatné pracoviště, katedra či ústav tehdy na fakultě nebyly. Kromě politické ekonomie se vyučovalo národohospodářské plánování

¹² Vencovský 1993, str. 9-24.

¹³ Engliš 1928.

a statistika. Tyto předměty se vyučovaly v rámci katedry hospodářského, pracovního, zemědělsko-družstevní práva a úsekových ekonomik.

Dnešní podoba katedry národního hospodářství se vyvinula po roce 1989 osamostatněním z tohoto pracoviště. Vývoj po roce 1989 byl ve znamení oživení zájmu o ekonomické předměty. Rozvoj fakulty vedl nejen k zásadní změně obsahové struktury studijního programu, ale i k reorganizaci jednotlivých pracovišť právnické fakulty. Pracoviště úsekových ekonomik se osamostatnilo a posléze přeměnilo na katedru národního hospodářství. Samotný název katedry byl z úcty k tradici založené profesorem Englišem ponechán v původním znění. Rozšířil se počet pracovníků katedry. Vedle interních učitelů zde působila a působí i řada externích učitelů z různých teoretických pracovišť i odborníci z praxe. Z původního předmětu národního hospodářství nyní katedra zajišťuje předměty Základy ekonomie (makroekonomie i mikroekonomie), Základy managementu, Veřejné finance, Úvod do marketingu, Teorie financí a bankovníctví, Účetnictví, Dějiny ekonomických teorií a další.

Je zřejmé, že novým impulsem k předmětové diverzifikaci či zavedení výuky nových ekonomických předmětů bude přechod na dvojstupňový systém studia. Ale to už je jiná kapitola.

Literatura

- [1] WEYR, Fr.: Z dějin právnické fakulty Masarykovy university v Brně. Vědecká ročenka Právnické fakulty Masarykovy university v Brně. Vydal Barvič a Novotný v Brně 1922, str. 169.
- [2] KREJČÍ, D.: Rozvoj Právnické fakulty Masarykovy university v Brně v prvním šestileté jejího trvání. Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně, roč.IV., 1925. Vydal Barvič a Novotný v Brně 1925, str. 110.
- [3] Vědecká ročenka Právnické fakulty Masarykovy university v Brně, roč.XIII 1934/1935. Reforma právnického studia. Vydal Barvič a Novotný v Brně, 1935, str. 499.
- [4] ENGLIŠ K.: Studium národního hospodářství a reforma právnického studia. Vědecká ročenka Právnické fakulty Masarykovy university v Brně. Vydal Barvič a Novotný v Brně 1934, str. 58-63.
- [5] ČÁDA Fr.: Právnické studium. Vědecká ročenka Právnické fakulty Masarykovy university v Brně. Vydal Barvič a Novotný v Brně 1934, str. 534/48/.
- [6] KREJČÍ D.: Potřeba nové úpravy studia statistiky u nás. Vědecká ročenka Právnické fakulty Masarykovy university v Brně. Vydal Barvič a Novotný v Brně, 1934/1935, str. 67-73.
- [7] BULÍN H.: Vzpomínky na prof.K.Engliše in Sborník příspěvků z konference k výročí narození K.Engliše. MU Brno 1991, str 45.
- [8] VENCOVSKÝ Fr.: Prof K Engliš in Bankovníctví č.3/1993, str. 9-24.
- [9] ENGLIŠ K.: Národní hospodářství. Nakladatelství Fr.Borový v Praze 1928, II.vydání, 608 stran.

Summary

This article deals with education of economical courses at the Faculty of Law at Masaryk University. The economical courses are not unfailling and listed chronologically; the article is intended to be only a review of formation of professional profiles at this faculty. The history of economical courses taught at the Faculty of Law is very interesting. Also, it is connected with the foundation of Masaryk University and with the name of prof. Karel Engliš, a significant economist, the first Rector of Masaryk University, finance minister in several Czechoslovak governments and the governor of the central bank between the two world wars.